

İslâm Mecmuası'nda İslâm Dünyasının Ahvali: Hindistan Örneği

Cafer Gezer

Doktora Öğrencisi

0000-0002-6974-2833

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

İslâm Tarihi Anabilim Dalı

ROR : 03a5qrr21

cafergezer@ogr.iu.edu.tr

İstanbul, Türkiye

Öz

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Osmanlı Devleti'nde yayımlanmaya başlayan birçok gazete ve dergi arasında, "İslâm Mecmuası" özel bir yer tutmaktadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yayımlanmaya başlayan bu dergi, dönemin siyasi ve toplumsal atmosferine dönemin dikkat çeken yayınlarından biri olmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası'nın mali desteğiyle yayımlanan dergi, "dinli bir hayat, hayatlı bir din" anlayışını savunarak İslâmcı bir bakış açısına sahip olmuştur. İslâm Mecmuası, özellikle İslâm düşüncesi ile milliyetçilik kavramlarını birleştiren ve bu iki önemli temayı derinlemesine işleyen bir yayın olarak dönemin diğer dergilerinden ayrılmaktadır. Kazanlı Halim Sabit Şibay'ın müdürlüğünde yayımlanan bu dergi, Ziya Gökalp gibi önemli fikir adamlarının katkılarıyla döneme önemli izler bırakmıştır. 12 Şubat 1914 ile 30 Ekim 1918 tarihleri arasında yayımlanan İslâm Mecmuası, beş cilt ve altmış üç sayıdan oluşmuş ve on beş günde bir yayımlanmıştır. Dergi, birçok farklı konuyu ele alarak geniş bir içerik sunmuştur. Bu içerik yalnızca dini ve felsefi meselelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sosyolojik, tarihi ve kültürel konuları da kapsamıştır. İslâm Mecmuası, Kur'ân-ı Kerîm, İslâm'ın Necâtı, Kelam, Fıkıh, Edebiyat, Sosyoloji, İslâm Kadını ve İslâm Havâdisi gibi bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümler hem dini hem de toplumsal hayatta önemli meseleleri ele almış, okuyuculara derinlemesine analizler sunmuştur. Özellikle İslâm Havâdisi bölümü, İslâm dünyasında yaşanan gelişmeleri aktararak dikkat çekmiştir. Anadolu, Orta Asya, Rusya, Orta Doğu ve Uzak Doğu gibi geniş bir coğrafyada, Müslüman halkların durumları ele alınmış ve onların yaşadığı zorluklar gündeme getirilmiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunun cephelerdeki başarıları, Osmanlı Karargâh-ı Umûmîsi tarafından yayımlanan resmi tebligatlar aracılığıyla dergide duyurulmuştur. Kafkasya, Çanakkale ve Körfez'deki zaferler, derginin sayfalarına taşınarak halkın moral ve motivasyonunu yükseltmeye çalışmıştır. Dergi, savaşın dönemin gündemini oluşturması nedeniyle aynı zamanda cephelerdeki gelişmeleri takip edip Osmanlı askerlerinin kahramanlıklarını duyurmayı amaçlamıştır. İslâm Mecmuası, İslâm Havâdisi bölümünde genel anlamda Müslüman coğrafyasını ele almıştır. Hindistan'daki Müslüman halkının durumunu da ele almış, İngilizlerin oradaki baskıcı yönetimini eleştirerek Hindistan'daki Müslümanların hakları ve özgürlükleri üzerine bilgiler vermiştir. Bu durum, derginin sadece Osmanlı içindeki olaylarla değil, küresel ölçekte İslâm dünyasındaki gelişmelerle de ilgilendiğini göstermektedir. Derginin yazarları, İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinde yaşanan toplumsal, siyasi ve kültürel gelişmeleri takip etmiş ve okuyucularına farklı bakış açıları sunmuştur. İslâm Mecmuası, sadece dini bir yayın değil, aynı zamanda dönemin toplumsal yapısını analiz eden ve sosyo-

politik gelişmeleri ele alan önemli bir platformdur. Yayımlandığı dönemin ideolojik ve politik atmosferini anlamak için önemli bir kaynak olan dergi, İslâmcı düşüncenin yanı sıra milliyetçilik ve sosyal adalet gibi temaları birleştirerek reformist bir bakış açısı oluşturmuştur. Bu yönüyle dönemin kültürel ve sosyal ortamını yansıtan önemli bir yayın olarak Osmanlı basın tarihinde yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler

İslam Tarihi, İslâm Mecmuası, Hindistan, İslâm Dünyası, Cihat, İngilizler

Atıf Bilgisi

Gezer, Cafer. “İslâm Mecmuası'nda İslâm Dünyasının Ahvalı: Hindistan Örneği”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 11/1 (Haziran 2025), 79-96.
<https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.1.04>

Geliş Tarihi	09.02.2025
Kabul Tarihi	20.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Makale Bilgisi	Bu çalışma Ümit Eskin danışmanlığında 2024 tarihinde tamamladığımız İslâm Mecmuası'nda İslâm Dünyası (1914-1918) başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The State of the Islamic World in the Islamic Journal: The Case of India

Cafer Gezer
PhD Student

 0000-0002-6974-2833
cafergezer@ogr.iu.edu.tr
Istanbul University, Faculty of Theology, Department of Islamic History
ROR : 03a5qrr21

Abstract

Among the many newspapers and magazines that began to be published in the Ottoman Empire after the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, 'İslam Mecmuası' (The Islamic Journal) holds a special place. This magazine, which started to be published during the First World War, was one of the publications that drew attention to the political and social atmosphere of the period. Published with the financial support of the Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki Fırkası), the magazine had an Islamist perspective by defending the understanding of 'a life with religion, a religion with life'. İslam Mecmuası differed from other journals of the period as a publication that combined the concepts of Islamic thought and nationalism and dealt with these two important themes in depth. Published under the editorship of Halim Sabit Şibay from Kazan, this magazine left important traces on the period with the contributions of important intellectuals such as Ziya Gökalp. Published between 12 February 1914 and 30 October 1918, İslam Mecmuası consisted of five volumes and sixty-three issues and was published every fifteen days. The journal offered a wide range of content by addressing many different topics. This content was not limited to religious and philosophical issues, but also included sociological, historical and cultural issues. İslam Mecmuası consists of sections such as Qur'ân al-Kerîm, İslam's Necâatı, Kalam, Fiqh, Literature, Sociology, Islamic Women, and İslam Havâdisi. These chapters deal with important issues in both religious and social life and offer in-depth analyses to the readers. In particular, the section on the Islamic News attracted attention by conveying the developments in the Islamic world. The situation of Muslim peoples in a wide geography such as Anatolia, Central Asia, Russia, the Middle East and the Far East was discussed and their difficulties were brought to the agenda. In addition, the successes of the Ottoman army on the fronts during the First World War were announced in the magazine through official notices published by the Ottoman Headquarters. The victories in the Caucasus, Gallipoli and the Gulf were covered in the pages of the magazine in an attempt to raise the morale and motivation of the public. Since the war constituted the agenda of the period, the magazine also aimed to follow the developments on the fronts and publicise the heroism of the Ottoman soldiers. İslam Mecmuası, in its section İslam Havâdisi, dealt with the Muslim geography in general. It also discussed the situation of the Muslim people in India, criticised the oppressive British rule there and provided information on the rights and freedoms of Muslims in India. This shows that the journal was not only interested in the events within the Ottoman Empire, but also in the developments in the Islamic world on a global scale. The authors of the journal followed

the social, political and cultural developments in various parts of the Islamic world and offered different perspectives to their readers. *Islam Mecmuası* was not only a religious publication, but also an important platform that analysed the social structure of the period and addressed socio-political developments. The magazine, which is an important source for understanding the ideological and political atmosphere of the period in which it was published, created a reformist perspective by combining themes such as nationalism and social justice as well as Islamist thought. In this respect, it has taken its place in the history of the Ottoman press as an important publication reflecting the cultural and social environment of the period.

Keywords

History of Islam, *Islam Mecmuası*, India, Islamic World, Jihad, British

Citation

Gezer, Cafer. "The State of the Islamic World in the Islamic Journal: The Case of India". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 11/1 (June 2025), 79-96. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.1.04>

Date of Submission	09.02.2025
Date of Acceptance	20.05.2025
Date of Publication	30.06.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Ethics Committee Permission is not required for this research. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – Turnitin
Article Informatio	This study was prepared based on the master's thesis titled <i>The Islamic World in the Islamic Journal (1914-1918)</i> , which we completed in 2024 under the supervision of Ümit Eskin.
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

II. Abdülhamid Han (h.1876-1909), halkın taleplerini dikkate alarak 24 Temmuz 1908 tarihinde İstanbul dahil tüm vilâyetlerde Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girdiğini ilan etmiş ve böylece II. Meşrutiyet'i duyurmuştur.¹ Ancak II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında padişahın önceki dönemlerdeki güçlü otoritesi sarsılmış ve bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin saygınlığı artmıştır.² Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde hürriyet ortamının etkisiyle birçok gazete ve dergi yayımlanmaya başlanmış, bu dönem ise Türk Basın Tarihi'nde altın harflerle anılacak önemli bir dönem olmuştur.³

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte basında bir hareketlenme yaşanmış, böylece Osmanlı'da pek çok farklı dergi ve gazete yayımlanmaya başlamıştır. Bu dönemde yayımlanan dergiler, önceki dönemlere kıyasla içerik ve kalite açısından önemli bir gelişim göstermiştir. Ayrıca yayımlanan dergilerin içerikleri çeşitlenmiş ve İslâmcılık, Türkçülük, sosyalizm, ekonomi, ziraat, sanayi, edebiyat, magazin, kadın, mizah, tiyatro, sinema ve spor gibi pek çok farklı alanda yayınlar ortaya çıkmıştır.⁴

II. Meşrutiyet ile birlikte yönetimde daha etkin hale gelen İttihat ve Terakki Fırkası'nın benimsediği Türkçülük akımı, bu dönemde yayımlanan dergilerde belirgin bir şekilde yer bulmuştur. Sosyalist dergiler ise ülkede henüz gelişme aşamasında olan sosyalist düşüncenin benimsenmesini ve yayılmasını amaçlamışlardır. Bu dergilerin yayın politikası, işçi hakları ve işçi şartlarının iyileştirilmesi üzerine odaklanmıştır. Aynı dönemde İslâmî düşüncenin yeniden güç kazanması ve toplumsal sorunlara dini çözümler sunulması amacıyla yayımlanan İslâmcı dergiler, politikalarını dini değerler temelinde şekillendirmiştir.⁵ Bu politika çerçevesinde yayımlanan dergiler arasında, içerdiği konular ve taşıdığı düşünsel yönelim itibarıyla İslâm Mecmuası örnek gösterilebilir.

1. İslâm Mecmuası'na Genel Bir Bakış

Birçok bilim insanı tarafından yapılan tasniflerde İslâm ve Türk düşüncesini dini ve milliyetçi fikirlerle birleştirme çabası taşıyan dergiler "İslâmcı Dergiler" başlığı altında yer almaktadır. Bu dergiler arasında İslâm Mecmuası da sayılabilir. Ancak İslâm Mecmuası, özellikle Türkçülük (milliyetçilik) düşüncesi açısından daha belirgin bir yer tutmaktadır.⁶

¹ Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 34.

² Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, çev. Nuray Yavuz (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999), 32.

³ Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Birinci Kitap* (İstanbul: Oral Yayınları, ts.), 248-249.

⁴ Kenan Demir, "Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923)", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (Nisan 2016), 100.

⁵ Demir, "Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923)", 101.

⁶ İsmail Kara, *İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 38.

İslâm Mecmuası için yapılan bir diğer tasnif ise İslâmcı-Türkçü tasnifi olup dönemin Türkçü fikirlerinin yayılmasıyla birlikte dergideki yazarlardan kaynaklanan dini hassasiyetlerle ilişkilendirilebilir.⁷ Sonuç olarak bu derginin Türkçü düşünce ile İslâmiyet'i birleştirerek yayımlanma amacı güttüğünü söylemek mümkündür.

İslâm Mecmuası, Kazanlı Halim Sabit Şibay'ın (1883-1946) müdürlüğünde, Ziya Gökalp (1876-1924) ve diğer yazarların katkılarıyla, 12 Şubat 1914 ile 30 Ekim 1918 tarihleri arasında, on beş günde bir yayımlanmıştır. Dergi, 30 Kânûnusânî 1329 ve 30 Teşrînievvel 1334 tarihlerinde yayımlanmakla birlikte, dönemin önemli din sosyolojisi kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. İslâm Mecmuası, toplamda beş cilt ve altmış üç sayı olarak yayımlanmıştır. İlk başlarda her sayı otuz iki sayfa olarak çıkarken Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği maddi zorluklar nedeniyle bazı sayılarda sayfa sayısı on altıya veya bazen de sekize kadar düşmüştür. Derginin her sayısının başında Kur'ân-ı Kerîm'den bir sûre veya âyet yer almakta, bunların mealı ve açıklamalarıyla birlikte okuyuculara sunulmaktadır.⁸

İslâm Mecmuası, ilk sayısından itibaren tarih numaraları ile yayımlanmıştır. Ancak, dergi 13. sayıdan sonra 30 Temmuz 1914 ile 5 Kasım 1914 tarihleri arasında yaklaşık üç ay süreyle yayımlanamamıştır. Bu durumu Birinci Dünya Savaşı'nın fiilen başlaması ile açıklayabiliriz. Savaşın başlangıcı ekonominin kötüleşmesine yol açmış ve derginin bu süre boyunca yayımlanamamasına sebep olmuştur. Ayrıca bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmeyi kabul ettiği tarihi de göz önünde bulundurmak gerekir.

Derginin bir diğer dikkat çeken özelliği ise elli dokuzuncu sayı hariç kırk birinci sayıdan itibaren vaktinde yayımlanmamış olmasıdır. Bu gecikmelerin nedeni ise kâğıt teminindeki zorluklar olarak belirtilmiştir.⁹ İslâm Mecmuası, 1914 yılında 18, 1915 yılında 23, 1916 yılında 8, 1917 yılında 5 ve 1918 yılında ise 9 sayı olarak yayımlanmıştır. Derginin ebatları ise 25x18.5 cm olarak belirlenmiştir.¹⁰ İslâm Mecmuası'nın son sayısı olan altmış üçüncü sayı, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde yayımlanmıştır.¹¹

İslâm Mecmuası incelendiğinde derginin ön kapağında adı “İslâm Mecmuası” olarak yer almaktadır. Dolayısıyla, derginin adı sadece “İslâm” değil, “İslâm Mecmuası”dır. Kapakta,

⁷ Kara, *İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, 38.

⁸ Tuba Çavdar, “İslâm Mecmuası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/53.

⁹ *Türk Yurdu* 10, 23 Kânûnusânî 1332/5 Şubat 1917, 16.

¹⁰ Mustafa Bakırcı, *İkinci Meşrutiyet Dönemi İslâm Mecmuası’nda Din Sosyolojisi Konularıyla İlgili Tartışmalar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 41.

¹¹ Mustafa Göleç, “Türkiye Cumhuriyeti’ni Kuran Metinlerden Biri: İslâm Mecmuası Neden Okunmalı”, *İslâm Mecmuası 1914-1918 1* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 1-2.

“Şiari ‘dinli bir hayat, hayatlı bir din’ dir.” ifadesi de bulunur. Bunun hemen altında derginin yılı, sayısı, hicri ve rumi tarihler yer almakta, yan tarafta ise müdürün adı olan “Halim Sabit” yazılmaktadır. Bu bilgilerin altında cilt sayısı belirtilir. Ardından derginin içeriğini oluşturan yazı başlıkları ve yazarların isimleri sıralanır. Son olarak derginin satıldığı yer, matbaa adı ve fiyatı gibi bilgiler yer almaktadır.¹²

İslâm Mecmuası, ilk on üç sayısında otuz iki sayfa olarak yayımlanmış olup, belirli bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümler arasında; Yüce kitabımız “Kur’ân-ı Kerîm”, “İslâm’ın Necâtı”, “Kelam”, “Fıkıh”, “Din Edebiyatı”, “Tarih”, sosyoloji anlamına gelen “İçtimaiyat”, “İslâm Kadını” ve “İslâm Havâdisi” yer almaktadır. Ancak sayfa sayısının zamanla azalmasıyla birlikte bazı bölümler yayımlanamamış, bazıları ise aralıklı olarak yayınlanmıştır.¹³ İslâm Mecmuası’nda yer alan başlıklara bakıldığında, ele alınan başlıca konular şu şekilde sıralanabilir: “Toplumsal Fıkıh Usulü ve Kelam İlmi”, “Dini Yenileme Düşüncesi ve ‘Terakki’ Kavramı”, “İslâm ve Asır Terbiyesi”, “Kadınların Toplumsal Konumu ve Çok Evlilik Meselesi”, “İslâm Dünyasından Havâdisler”, “İslâm’da Milliyetçilik Meselesi”, “Türkçe Hutbe Tartışması”, “Dinin Toplumsal Hizmetleri”, “Dinle Siyaset ve Hukukun Birbirinden Ayrılması Meselesi”, “Gökalp’in ‘Diyanet İşleri Başkanlığı’ Projesi” ve “İslâm Mecmuası ve İttihat ve Terakki Fırkası İlişkisi”.¹⁴ İslâm Mecmuası’na her sayıda âyetlerin mealleri ve açıklamalarının yanı sıra yukarıda bahsedilen konular da yer almaktadır. Dergi, özellikle İslâm dünyasının gelişimi ve kalkınması için gerekli adımları ele almakta ve İslâm dünyasında yaşanan gelişmeleri aktarmaktadır. Bu, derginin Müslümanların sorunlarına duyarsız kalmadığını ve onların dertleriyle ilgilendiğini açıkça göstermektedir.

2. İslâm Mecmuası Yazarları

İslâm Mecmuası’na birçok önemli şahsiyet katkıda bulunmuştur. Bu katkılarda başı çeken isimlerden biri, aynı zamanda mecmuanın müdürlüğünü de üstlenen son devir Osmanlı din âlimlerinden Halim Sabit Şibay (1883-1946) olup derginin yayın çizgisi ve içeriği üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. Bunun dışında Osmanlı şeyhülislâmı olan ve dini ilimlere dair derin bilgiye sahip Şeyhülislâm Musa Kâzım (1858-1920) döneminin önde gelen din adamlarından biridir. İslâm dünyasında ıslahatçı fikirlerin savunucusu olarak tanınan Tatar-Türk din âlimi, müftü ve tarihçi Rızaeddin b. Fahreddin (1859-1936), özellikle eğitim ve dini reformlar konusundaki görüşleriyle mecmuaya önemli katkılar sunmuştur. Bunun yanı sıra biyografi ilmi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Bursalı Mehmed Tahir (1861-1925), Osmanlı toplumunun önemli şahsiyetlerinin hayatlarını inceleyerek tarihsel belleğin güçlenmesine yardımcı olmuştur. Mansurizâde Mehmet Said

¹² Ruhi Güler, *İslâm Mecmuası (1914-1918) ve İçeriği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 13.

¹³ Mustafa Bakırcı, “II. Meşrutiyet Dönemi Din Sosyolojisinin Önemli Bir Kaynağı: İslâm Mecmuası (1914-1918)”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2004), 179.

¹⁴ Yasin Uzun, *İslâm Mecmuası Üzerine Sosyolojik Çözümleme* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 8.

(1864-1923), dönemin önde gelen dini ve ilmi şahsiyetlerinden biri olarak dini ilimlere dair birçok değerli kıymetli eseri kaleme almıştır. Türkçülük akımının teorisyenlerinden, aynı zamanda sosyolog ve eğitimci olan Ziya Gökalp (1876-1924), toplumsal ve kültürel reformları savunmuş, düşünce dünyasında büyük izler bırakmıştır. Din alanındaki engin bilgisi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Diyanet İşleri Başkanı olarak tanınan Mehmet Şerafettin Yaltkaya (1880-1947), mecmuanın dinî düşünceye katkı sağlayan önemli isimlerindendir. Dil bilimi alanında verdiği eserlerle tanınan ve Türk dilinin gelişimine katkı sağlayan Ahmet Besim Atalay (1882-1965), özellikle dilin kültürel mirasla ilişkisini vurgulamıştır. Ayrıca ilim ve siyaset dünyasında önemli bir yer edinmiş olan Mehmet Şemseddin Günaltay (1883-1961), derginin toplumsal ve kültürel içeriklerine dair yönlendirici bir rol üstlenmiş, siyasî düşünceleriyle de halkı aydınlatmaya çalışmıştır.¹⁵

İslâm Mecmuası yazar kadrosunda yer alan pek çok isim, geleneksel eğitiminin yanı sıra modern eğitimi de almış, geniş bir kültürel birikime sahip şahsiyetlerdir. Bu önemli isimler, yalnızca kendi alanlarında değil aynı zamanda toplumlarının kültürel, edebi ve siyasi yaşamlarında da derin izler bırakmışlardır. Yukarıda bahsedilen isimlerin yanı sıra, kadroda yer alan diğer mühim şahsiyetler de şu şekilde sıralanabilir: Osmanlı devlet adamı, filolog, öğretmen ve aynı zamanda oyun yazarı olan Manastırlı Mehmet Rifat (1851-1907), Osmanlı'nın son döneminde kültürel ve eğitimsel alanda önemli çalışmalar yapmış bir isimdir. Aynı şekilde Konya doğumlu Osmanlı hukukçusu, yazar, öğretmen ve devlet adamı Mahmud Esad Efendi (1856-1918), sadece hukuk alanındaki bilgisiyle değil aynı zamanda toplumun sosyal yapısına dair derin gözlemleriyle de dikkat çekmiştir. Azerbaycan asıllı Türk siyasetçi, hukukçu, gazeteci ve yazar Ahmet Agayev Ağaoğlu (1869-1939), çok yönlü kişiliğiyle dönemin aydınları arasında önemli bir yer edinmiştir.

İstanbul doğumlu Köprülüzâde Mehmed Fuat (1890-1966), Türk edebiyatı tarihçiliğinin bilimsel temellerini atmış, yazar ve siyaset adamı olarak da ülkesinin kültürel hayatına katkı sağlamıştır. Balıkesirli Türk hikâyecisi, filolog ve fikir insanı Ömer Seyfeddin (1884-1920), kısa ömründe Türk hikayeciliğine damgasını vurmuş ve modern Türk edebiyatının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sibirya'da doğmuş olan Rusya Türklerinin ilk siyasi temsilcisi, seyyah, gazeteci ve yazar Abdürreşid İbrahim (1857-1944), hem siyasi hem de kültürel anlamda Türk dünyasında geniş bir etki alanı yaratmıştır. İstanbul'un son dönem Osmanlı âlimlerinden, hafız ve yazar Bereketzâde İsmail Hakkı (1851-1918), hem dini hem de edebi alandaki birikimiyle dönemin önemli şahsiyetlerindendir. Tatar asıllı âlim, düşünür ve yenilikçi Musa Carullah (1875-1949), çağdaş Türk düşüncesine katkı sağlamış, yenilikçi fikirleriyle toplumu dönüştürmeye yönelik önemli adımlar atmıştır. Ayrıca Ispartalı Hakkı (1867-1923), hafızlık ve yazarlık kariyerinin yanı sıra siyasetle de ilgilenmiş, dönemin toplumsal sorunlarına dair yazılarıyla dikkat çekmiştir. Son olarak asıl adı Hüseyin Avni olan, Rumeli kökenli Türk romancı, gazeteci ve şair Aka Gündüz (1885-1958),

¹⁵ Cafer Gezer, *İslâm Mecmuası'nda İslâm Dünyası (1914-1918)* (Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2024), 29-43.

hem edebiyat dünyasında hem de gazetecilik alanında geniş bir etki yaratmış, eserleriyle toplumun düşünsel yapısına katkı sağlamıştır. Bu isimler, İslâm Mecmuası yazar kadrosunun zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtan örneklerden sadece birkaçıdır.¹⁶

Bu yazarların çoğu, büyük ölçüde İstiklal Marşı'nın yazarı Mehmed Âkif Ersoy'un¹⁷ (ö. 1936) desteklediği ve başyazarlığını Eşref Edip Fergan'ın (ö. 1971) üstlendiği İslâmcı bir dergi olan Sebîlürreşâd dergisinden ayrılmışlardır. İki dergi farklı ideolojik temellere dayandığı için Sebîlürreşâd'dan¹⁸ İslâm Mecmuası'na geçiş yapan yazarların sahip oldukları fikir farklılıkları nedeniyle bu ayrılığın yaşandığı düşünülebilir.

3. İslâm Mecmuası'nda Hindistan

12 Şubat 1914'te yayımlanmaya başlayan İslâm Mecmuası, dönemin İslâm dünyasında yaşanan olayları ele alarak okuyucularına sunmuştur. İslâm Mecmuası'nda özellikle "İslâm Havâdisi" bölümünde yer alan şehir ve bölgelerdeki Müslüman halkın durumu, ayrıca Osmanlı Devleti'nin katıldığı Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan olaylar, çalışmamız için önemli bir yer tutmaktadır. Bu kısım ise Hindistan bölgesinde yaşayan Müslüman halkın durumu ve İngilizler ile olan mücadelelerine dair önemli veriler sunmaktadır.

Hindistan'a İslâm dini gelmeden önce Araplar bu bölgeyle önemli ticari ilişkiler kurmuşlardır. Özellikle Arap tüccarları, Hindistan'ın kıyı şehirlerine yerleşmiş ve burada uzun süreli ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu tüccarlar, Hindistan'a yerleşirken hem ticaret yapmış hem de İslâm kültürünü bölgeye taşımışlardır. Arapların deniz yoluyla gerçekleştirdikleri bu ticaret, Hindistan ile Arap yarımadası arasındaki bağları güçlendirmiş ve kültürel etkileşimi artırmıştır. Tüccarların yerleşimleri, Hindistan'da İslâm'a dair ilk izlerin görülmeye başlandığı yerler olmuştur. Emevîler döneminin ilk yıllarında gerçekleştirilen askeri seferler ise Hindistan'da kalıcı bir etki yaratmamıştır. Bu dönemde yapılan seferler sınırlı kalmış ve kısa süreli olmuş, bölgedeki hakimiyet tam anlamıyla sağlanamamıştır. Ancak zamanla İslâm'ın gelişen gücü ve yönetim şekli, Hindistan'da yaşayan bazı Hinduları etkilemiş ve bu etkiyle birlikte bazı yerel halk İslâm dinini kabul etmeye başlamıştır. Hindistan'a yayılan İslâm, sadece askeri seferlerle değil, aynı zamanda kültürel ve dini etkileşimlerle de güç kazanmış, bölgede zamanla güçlü bir Müslüman nüfusu ortaya çıkmıştır. Bu süreç, Hindistan'ın dini ve kültürel yapısını önemli ölçüde değiştiren bir dönüm noktası olmuştur.¹⁹

Hint Yarımadası'na Müslümanların kalıcı olarak yerleşmeye başlaması, Gazneli Mahmud'un (ö. 1030) liderliğinde gerçekleştirilen Müslüman Türk akınları ile olmuştur.²⁰

¹⁶ Gezer, *İslâm Mecmuası'nda İslâm Dünyası (1914-1918)*, 45.

¹⁷ Hasan Basri Çantay, *Âkifname* (İstanbul: Ahmet Sadi Matbaası, 1966), 77.

¹⁸ Âdem Efe, "Sebîlürreşâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/251.

¹⁹ Saadetin Gömeç, *Hindistan'da Türkler* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013), 26.

²⁰ Cemil Kutlutürk, *Hint Düşüncesinde İslâm Algısı* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 39.

Büyük komutan Gazneli Mahmud, fethettiği bölgelerde medreseler ve mescitler inşa ettirerek, İslâmiyet'i öğretebilmeleri için âlimler ve mutasavvıflar getirterek bu yerlerde iskân ettirmiştir.²¹ Bu şekilde, Hint Yarımadası'nda İslâmiyet, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

İslâm Mecmuası'nda Hindistan, birçok farklı konular ile ele alınmaktadır. Örneğin, derginin üçüncü sayısında Hindistan'ın Peşâver şehrinde Hintli Müslümanlar tarafından önemli kararların alındığı bir kongre düzenlendiği ve burada Hintli Müslümanların Osmanlı Devleti'ne tam anlamıyla destek verecekleri önerisinin halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılandığı belirtilmektedir. Ayrıca bu fikri Hindu cemaatinin önde gelen isimlerinden Brahmanların da destekleyeceği iddia edilmiştir.²² Bu durum Hintli Müslümanların Osmanlı Devleti'ne ne denli bağlı olduklarını gözler önüne sermektedir. Hindistan'da, genç Müslümanların oluşturduğu bir grup tarafından Agra şehrinde düzenlenen bir kongrede sömürgeci İngilizlerin ülkeye getirdiği yozlaşmanın tartışılması ve protesto edilmesi²³ Hindistan'daki gençler arasında İslâm dininin emirlerinin daha aktif ve kararlı bir şekilde yerine getirilmesine yönelik bir destek olduğunu göstermektedir. Özellikle aralarındaki genç bir konuşmacının şu sözleri de bu durumu pekiştirmektedir: "...Hem de İngilizlerin varlığı kadar zayıf varlık ile değil, büyük Müslümanlık varlığıyla varız. Biz elbette bir zaman meydana çıkacağız. Bizim hem Müslüman babalarımız hem de kan babalarımız hep mücahittirler. Biz yalnız muhtâriyet değil, istiklal de isteyeceğiz; isteyeceğiz değil, kazanacağız".²⁴

Hindistan'ın Delhi şehrinde, Birinci Dünya Savaşı öncesinde dini ve siyasi bir yapıya sahip olan Huddâm-ı Kâbe Cemiyeti,²⁵ kendi düşüncelerini ve kardeşlik anlayışını yaymak amacıyla bir gazete çıkarılmasına karar verilmesiyle ilgili gelişme²⁶ derginin üçüncü sayısında ilgili bölgeyle ilgili haberlerin sona erdiği noktadır.

Hindistan'ın yoğun şehir caddelerinde, pazar alanlarında ve cami önlerinde kimlikleri belirsiz bazı kişiler, Müslümanları hilafetten uzaklaştırmak amacıyla nutuklar ve hutbeler okumaları²⁷ Peygamber Efendimiz (sav) zamanından günümüze kadar olan sürede münafıkların ve Müslümanlar arasında fitne çıkarmaya çalışanların varlığını hatırlatmaktadır. Özellikle her pazar günü toplanan Encümen-i İslâm Cemiyeti,²⁸ bu tür

²¹ Ebû Nasr Muhammed b. Abdilcebâr el-Utbî er-Râzî, *Târîh-i Yemînî*, çev. Ebûş-Şeref Nâsîh b. Zafer Curfadekânî, thk. Cafer Şîâr (Tahran: Tahran Üniversitesi Yayınları, 1966), 331.

²² Halim Sabit Şibay, *İslâm Mecmuası* 1/3 (1914),94-95.

²³ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 3, 95.

²⁴ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 3, 95.

²⁵ Azmi Özcan, "Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/178.

²⁶ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 3, 95.

²⁷ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 4, 127.

²⁸ Gökhan Çetinsaya, *II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876-1878)* (Ankara:

yanlış bilgileri doğru bir şekilde analiz ederek, İngiliz basınıyla benzer söylemlere sahip olduklarını ortaya çıkarması²⁹ bu tür hayır odaklı kuruluşların ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu adeta gözler önüne sermektedir. Encümen-i İslâm Cemiyeti'nin, bu tür propagandaları çürütmek amacıyla yazılar yazması ve bölgelere görevliler göndererek halkı bilgilendirmesi de³⁰ oldukça takdire şayandır. Bu çabalar, Müslümanların her koşulda ve her alanda aktif şekilde çalışmaları gerektiğinin önemli bir örneğini sunmaktadır.

Beşinci sayıda “Hususi muhabirimizin yazdığına göre son günlerde Hindistan Müslümanları milli maarif işlerine lazım olduğu kadar ehemmiyet vermeye başlamışlardır”.³¹ şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere Müslüman topraklarında eğitim ve öğretime verilen değer artmaktadır. Yazının devamında, Hindistan'ın Delhi şehrinde büyük bir okulun inşa edilmesi, çeşitli şehir ve kasabalarda okul açılması, ekonomi, ticaret, tarım, milli edebiyat, din, Arapça derslerinin verilmesi ve Türkçenin öğretilmesi gibi gelişmeler³² bu durumu destekler niteliktedir.

Bölgede hâkimiyet süren İngilizler adına bir memurluk için çaba harcayan kişiler, Hindistan Müslümanları ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle benzer bir çizgideki sivil toplum kuruluşu olan Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye³³ mensuplarının etkin çalışmaları ve Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının bölge Müslümanları üzerinde olumlu etkiler yaratması sonucunda, bu kişiler artık resmi memuriyetlerden kaçınmaya ve istifa etmeye yönelmişlerdir. İngilizlerden uzaklaşan bu bilinç, Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye'nin dini ve milli temellere dayanan okullarına yönelmelerine, böylece yabancı desteklerine ihtiyaç duymadan yaşayabilme kabiliyetlerini keşfetmelerine neden olmuştur. Ayrıca önceden boş kalan milli okulların şimdi dolmaya başlaması ve yer bulamama durumu da³⁴ bu değişimin bir kanıtıdır.

Yedinci sayıda İngilizlerin Hindistan'daki Müslümanlar ve Hindularla olan ilişkisi ele alınmaktadır. Otuz sekiz yerli Müslümandan oluşan bir heyet, aralarındaki yanlış anlamaları gidermek amacıyla dönemin valisi Lord Hardinge (ö. 1944) ile görüşmüş ve İngiltere'ye karşı daha önceki tutumlarından farklı olarak Müslümanların dostane ve samimi bir yaklaşım sergilediklerini belirtmişlerdir. Bu görüşme sonucu, vali heyeti teşekkürle karşılamıştır. Bugün Hindistan'da Batı Bengal eyaletinin merkezi olan Kalküta'da³⁵ yayımlanan ve İslami bir perspektife sahip olan el-Hilâl gazetesi, bu görüşmeyi

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 98.

²⁹ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 4, 127.

³⁰ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 4, 128.

³¹ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 5, 160.

³² Şibay, *İslâm Mecmuası*, 5, 160.

³³ Hülya Küçük Sevil, *İttihat ve Terakki Döneminde İslâmcılık Hareketi (1908-1914)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2005), 61.

³⁴ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 5, 160.

³⁵ Sayıd Athar Abbas Rızvi, “Kalküta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV

başmakale olarak sert bir şekilde eleştirmiştir.³⁶ Bu durum, Hindistan'daki Müslümanların bazı meselelerde birleşmediklerini ve farklı görüşlerin varlığını ortaya koymaktadır. O dönemde bazı Müslümanların diğer din mensuplarıyla bazı konularda iş birliği yapması ve diğer bazı Müslümanlarca eleştirilmesi günümüzdeki benzer olaylarla paralellik göstermektedir.

Kalküta'da yerel yönetim, bir camiye yıkmaya karar verince durumdan haberdar olan bölge Müslümanları büyük bir miting düzenleyerek valinin, Londra'daki Hindistan nâzırına telgrafla durumu bildirmesini sağlamışlardır. Bu girişim sonucu caminin yıkımı durdurulmuş ve tahrip edilen alanların onarılması istenmiştir. Müslümanları harekete geçiren el-Hilâl gazetesinin sahibi olduğu da ayrıca belirtilmelidir. Müslümanlar bununla yetinmeyip mabetlerin korunmasına yönelik bir kanun talebini heyet aracılığıyla valiye ileterek³⁷ birlik içinde hareket etmenin, miting yapmanın ve gerektiği şekilde tepki vermenin olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermişlerdir. Bu olay ayrıca dönemin önemli kitle iletişim araçlarından olan gazetelerin toplumsal olaylardaki etkisini açıkça gözler önüne sermektedir.

Londra'da, Woking Müslüman topluluğunun liderliğini üstlenen ve Hint asıllı bir avukat olan Hoca Kemaleddin Kâdiyânî,³⁸ seminer ve konferanslarıyla pek çok İngiliz'in İslam'a yönelmesine vesile olmuştur. Delhi'de yayımlanan İngilizce The Comrade gazetesinde yer alan haberlere göre Hoca Kemaleddin'in etkinlikleri sayesinde birçok İngiliz, Hristiyanlığı terk ederek İslam ile şereflenmiştir.³⁹ Bu durum, İslam'ı yayma konusunda yetkin hocaların ve liderlerin ne denli önemli bir rol üstlendiklerini açıkça göstermektedir.

Kalküta'da, Hindu putperestlerinden iki kişinin İngiliz polislerini öldürmesi ve aynı yerde bir postaneyi basarak paraları çalmaları ancak yakalanamamaları,⁴⁰ bölgedeki anarşinin boyutlarını ve İngilizlerin bu durumu kontrol altına almakta ne kadar zorlandıklarını göstermektedir. İlgili yazıda da bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: "Anarşi gereği gibi Kalküta'da hüküm-fermâ olup, hükûmet-i mahalliye, anarşistlerinin istisâline bir türlü muvaffak olamamakta ve her gün cereyan etmekte olan ahvâl-i nâ-layıkaya karşı aczini göstermektedir".⁴¹

Bir sonraki sayıda Kalküta'da bir genç mahkeme huzurunda yaptığı itiraflarda, Lord Hardinge'i öldürmeye karar verdiklerini ve bu planlarını açıkladıklarını belirtmiş,

Yayınları, 2001), 24/265.

³⁶ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 7, 223.

³⁷ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 7, 223.

³⁸ Aydın Bayram, "20. Yüzyılın Başında Londra'da Bir İslâm Misyonu: Hoca Kemaleddin ve Woking Müslim Misyonu", *Akademik-US İlahiyat Araştırmalar Dergisi* 1/2 (2017), 204.

³⁹ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 7, 223.

⁴⁰ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 7, 223.

⁴¹ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 7, 223.

Hindistan'daki İngiliz yönetiminin temsil ettiği zayıf hükümeti istemediklerini ifade etmiştir.⁴² Bunun temel sebebinin, Hindistan'da bir ihtilal çıkararak ülkenin İngilizler tarafından değil, kendileri tarafından yönetilmesini istemeleri olduğunu düşünüyoruz. Başka bir yazıda Hindistan'ın Maharaştra eyaletinin merkezi olan Bombay'da,⁴³ polislerin son günlerde bir ihtilal komitesini ortaya çıkararak yüzlercesini tutukladıkları belirtilmiştir.⁴⁴ Ayrıca on birinci sayıda yer alan şu ifade de bu yorumu desteklemektedir: "İngiliz polis hafiyeleri ahiren Hindistan'ın (Kidiyoor) şehrinde birkaç kişiyi taht-ı tevkife almıştır. Tahkikata nazaran mezkûr şehirde bulunan bir Hindu komitesi mebânî-i emiriyeyi ihrak için vâsi bir plan kurmuşlarmış..."⁴⁵

Sekizinci sayıda Bombay Başkonsolosluğu'ndan sağlık sorunları nedeniyle istifa eden Halil Halid Beyefendi'nin (1869-1931)⁴⁶ Kahire'de bir gazeteye verdiği röportajdan bahsedilmektedir. Hindistan'ın iklimine uyum sağlayamayarak istifa eden Halil Halid, Hintli Müslümanların halifeye duyduğu bağlılığı şu sözlerle ifade etmektedir: "Osmanlı hâdimlerinin, liderlerinin, hususiyle zât-ı hazret-i hilâfet-penahînin resimleri her dükkânda ve her mağazada, her hane ve sarayda mevki-i ihtirama asılmıştır. Hint Müslümanları bu hissiyatlarını her fırsat ve vesile düştükçe ispat etmişlerdir".⁴⁷ Hintli Müslümanların kendisine olan saygısı ve bağlılıkları, Balkan savaşında maddi ve manevi yardımları ile devletlerine ne kadar sadık ve samimi olduklarını ortaya koymaktadır. Halil Halid'in şu ifadesi de bu durumu pekiştirmektedir: "Pek çok kadınlar bile kulaklarından, ellerinden, küpelerini, bileziklerini çıkarıp bize iâne olarak göndermişlerdir".⁴⁸

Halil Halid Beyefendi, Hintli Müslümanların ilmî faaliyetlerinde gösterdikleri gayret, dinlerini koruma konusunda verdikleri büyük çaba ve diğer bölgelerdeki Müslümanlara olan sadakat ve sevgi dolu yaklaşımlarından bahsederek Hint Müslümanlarının devletlerine olan derin bağlılıklarını vurgulamaktadır. Ayrıca diğer Müslüman beldelerinin de Hintli Müslümanlar gibi Osmanlı Devleti'ne bağlılık gösterdiklerinde sorunların çözüleceğini ifade etmektedir. Hindistan'da yayımlanan İngiliz gazetelerinden ziyade, Mısır'daki bazı gazeteleri takip ettiklerinden bahsetmesi⁴⁹ bölge Müslümanlarının devletlerine karşı olan samimi ve güçlü bağlılıklarını gözler önüne sermektedir. Çeşitli olaylarla, derginin birçok

⁴² Şibay, *İslâm Mecmuası*, 8, 255-256.

⁴³ Sayyid Maqbul Ahmad, "Bombay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/280.

⁴⁴ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 8, 256.

⁴⁵ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 11, 352.

⁴⁶ Mustafa İsmet Uzun, "Halil Halid Beyefendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/314.

⁴⁷ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 8, 253.

⁴⁸ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 8, 254.

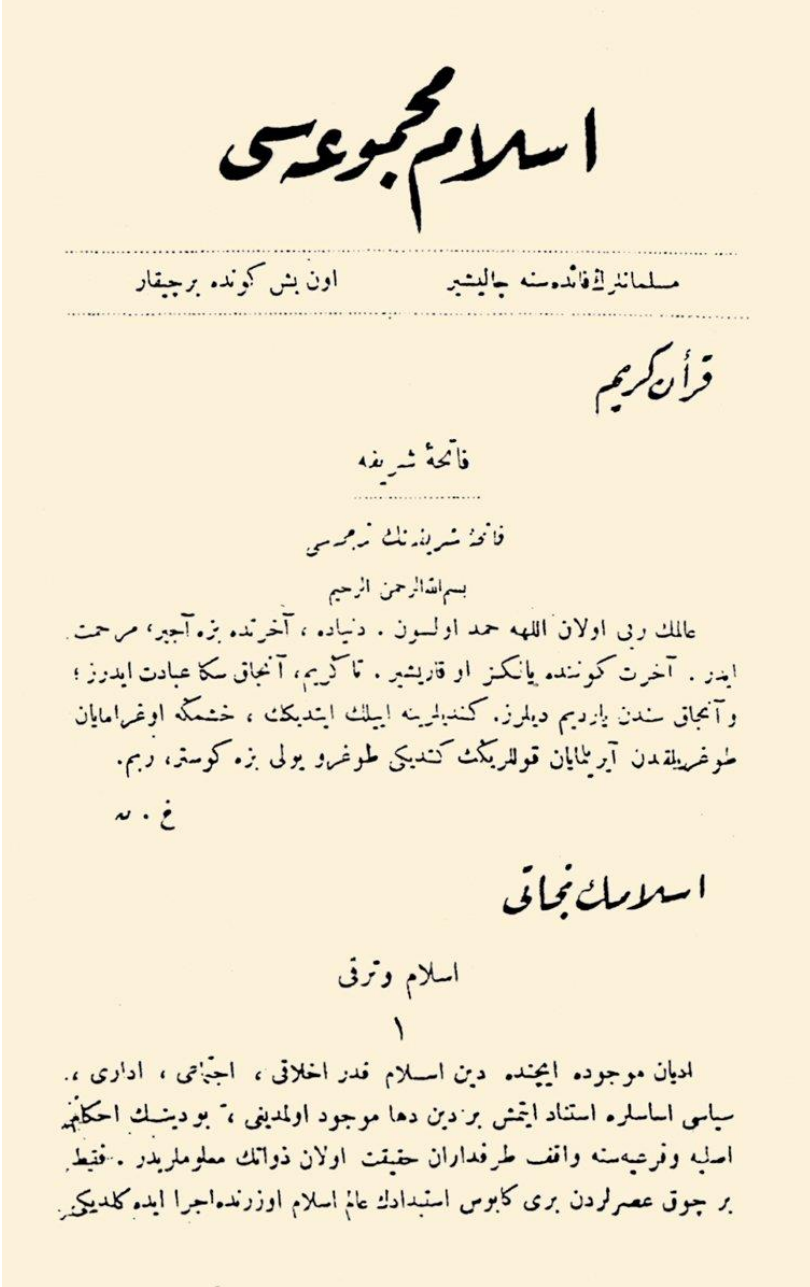
⁴⁹ Şibay, *İslâm Mecmuası*, 8, 255.

sayısında yer alan ve son olarak on birinci sayıda ele alınan Hindistan ve bölgedeki Müslümanlarla ilgili bu gelişmeler dışında dergide başka bir olaya yer verilmemiştir.

Tablo 1. İslâm Mecmuası'nda İslâm Havadisi Bölümünde Geçen Hindistan ile İlgili Kısımların Tasnifi ve Sayıları

BÖLGE	HABER	SAYI	SAYFA NO
Hindistan	Hindistan Müslümanları Arasında Milli Hareketler	3	94-95
	Hüddâm-ı Kâbe Cemiyetinin Teşebbüsleri	3	95
	Hindistan'ın Genç Müslümanları	3	95
	Merkez-i Hilâfetten Bezdirmek İsteniliyor	4	127-128
	Hindistan'da İntibah Emareleri ve Maarif	5	160
	Kalkûta'da Anarşi	7	223
	Müslümanlarla İngilizler	7	223
	İngiltere'de İslâmiyet Süratle İlerliyor	7	224
	Kalkûta Müslümanları ve İngilizler	7	224
	Bombay Baş şehbenderi Halid Beyefendi'nin Beyanatı	8	253-255
	Bir Hindu'nun İtirafı	8	255
	Bombay'da Hapis ve Tevkif İcrası	8	256
	Tevkifler	11	352

Şekil 1. İslâm Mecmuası'nın Birinci Sayısının İlk Sayfası (12 Şubat 1914)

Sonuç

II. Abdülhamid Han'ın II. Meşrutiyet'i ilan etmesi Osmanlı'da büyük bir siyasi dönüşümün başlangıcını işaret etmiştir. Bu dönemde basında yaşanan hareketlenme, özgür düşüncenin yükselişi ve çok sesliliğin hâkimiyet kazanması, Türk Basın Tarihi'ne altın harflerle kazınacak bir dönemi başlatmıştır. Özellikle İslâm Mecmuası gibi dergiler, bu değişimin merkezinde yer almış, Türkçülük ile İslâmcılığı birleştirerek dönemin entelektüel atmosferine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

İslâm Mecmuası yalnızca bir dergi olmanın ötesinde toplumsal sorunlara dair dini ve milliyetçi bir bakış açısı sunarak hem Osmanlı toplumunun hem de geniş İslâm dünyasının meselelerine dair derinlemesine bir çözüm önerisi getirmiştir. Derginin yazarları, modern eğitimle geleneksel değerleri harmanlayarak hem toplumun gelişimini hem de İslâm dünyasında reform ihtiyacını vurgulamışlardır. Bu çerçevede İslâm Mecmuası, Osmanlı dönemi İslâmcı düşüncesinin şekillenmesinde ve Türkçülük akımının güç kazanmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Sonuç olarak II. Meşrutiyet'in getirdiği özgür ortamda gazetelerin ve dergilerin yayımlanması, düşünsel çeşitliliğin artması, toplumsal sorunların dile getirilmesi ve çözüm yollarının tartışılması, Osmanlı toplumunun entelektüel birikimine büyük katkılar sağlamıştır. Bu dönemdeki yayınlar, yalnızca o dönemin değil sonraki yılların düşünsel yapılarını da şekillendirmiştir.

İslâm Mecmuası 1914 ile 1918 yılları arasında yayımlandığı dönemde, Osmanlı Devleti'nin ve özellikle Hindistan'daki Müslüman toplumların sorunlarına dikkat çekmiş ve bu sorunlara yönelik önemli bilgiler sunmuştur. Hindistan'daki Müslümanların, Osmanlı Devleti'ne olan derin bağlılıkları ve özellikle İngiliz sömürge yönetimine karşı gösterdikleri direniş, derginin sayılarında geniş bir şekilde işlenmiştir. Hindistan'daki Müslümanların hem dini hem de milli meselelerde etkin bir şekilde hareket etmeleri, onların bağımsızlık yolundaki kararlılıklarını gözler önüne sermektedir.

İslâm Mecmuası, Hindistan'daki Müslümanların eğitim ve milli bilinç konusunda attıkları adımlar, Osmanlı Devleti'ne duydukları bağlılık ve İngilizlere karşı verdikleri mücadeleleri gözler önüne sererken aynı zamanda dönemin toplumsal yapısına dair tarihî bir kaynak niteliği taşımaktadır. Derginin, Hindistan'daki sosyal ve siyasi olaylara dair sunduğu bilgiler, bu dönemin İslâm dünyasında yaşanan önemli değişimleri ve karşılaşılan zorlukları daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki bu güçlü tepkiler, dönemin Müslüman halklarının bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin bir yansımasıdır.

Kaynakça | References

- Ahmad, Feroz. *İttihat ve Terakki*. çev. Nuray Yavuz. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- Bayram, Aydın. "20. Yüzyılın Başında Londra'da Bir İslâm Misyoneri: Hoca Kemaleddin ve Woking Müslim Misyonu." *Akademik-Us İlahiyat Araştırmalar Dergisi* 1/2 (2017), 204.
- Bakırcı, Mustafa. *İkinci Meşrutiyet Dönemi İslâm Mecmuası'nda Din Sosyolojisi Konularıyla İlgili Tartışmalar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Bakırcı, Mustafa. "II. Meşrutiyet Dönemi Din Sosyolojisinin Önemli Bir Kaynağı: İslâm Mecmuası (1914-1918)". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2004), 179.
- Basri Çantay, Hasan. *Âkifname*. İstanbul: Ahmet Sadi Matbaası, 1966.
- Çetinsaya, Gökhan. *II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876-1878)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Çavdar, Tuba. "İslâm Mecmuası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/53. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Çavdar, Tevfik. *İttihat ve Terakki*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Demir, Kenan. "Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923)". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (Nisan 2016), 100.
- Efe, Âdem. "Sebîlürreşâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/251. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Gezer, Cafer. *İslâm Mecmuası'nda İslâm Dünyası (1914-1918)*. Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2024.
- Güler, Ruhi. *İslâm Mecmuası (1914-1918) ve İçeriği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Gömeç, Saadettin. *Hindistan'da Türkler*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.
- Kara, İsmail. *İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri*, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Kutlutürk, Cemil. *Hint Düşüncesinde İslâm Algısı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Küçük Sevil, Hülya. *İttihat ve Terakki Döneminde İslâmcılık Hareketi (1908-1914)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2005.
- Maqbul Ahmad, Sayyid. "Bombay". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/280. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Muhammed b. Abdilcebâr el-Utbî er-Râzî, Ebû Nasr. *Târîh-i Yemînî*. çev. Ebû's-Şeref Nâsîh b. Zafer Curfadekânî. thk. Cafer Şîâr. Tahran: Tahran Üniversitesi Yayınları, 1966.
- Oral, Fuat Süreyya. *Türk Basın Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Birinci Kitap*. İstanbul: Oral Yayınları, ts.
- Özcan, Azmi. "Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/178. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Rızvi, Sayyid Athar Abbas. "Kalkûta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/265. İstanbul:

TDV Yayınları, 2001.

Şibay, Halim Sabit. *İslâm Mecmuası* 1/3 (1914), 94-95.

Şibay, Halim Sabit. *İslâm Mecmuası* 1/4 (1914), 127-128.

Şibay, Halim Sabit. *İslâm Mecmuası* 1/5 (1914), 160.

Şibay, Halim Sabit. *İslâm Mecmuası* 1/7 (1914), 223-224.

Şibay, Halim Sabit. *İslâm Mecmuası* 1/8 (1914), 253-256.

Uzun, Mustafa İsmet. "Halil Halid Beyefendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/314. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Uzun, Yasin. *İslâm Mecmuası Üzerine Sosyolojik Çözümleme*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.